

Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji

Čaljkušić, Mate

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:327677>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-25**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

MATE ČALJKUŠIĆ

HRVATSKI NARODNI PREPOROD U DALMACIJI

Završni rad

Pula, 2021.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

MATE ČALJKUŠIĆ

HRVATSKI NARODNI PREPOROD U DALMACIJI

Završni rad

JMBAG: 0303076837, redoviti student

Studijski smjer: Preddiplomski studij povijesti

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Hrvatska i svjetska novovjekovna povijest

Mentor: *prof. dr. sc. Slaven Bertoša*

Pula, lipanj 2021.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani **Mate Čaljkusić**, kandidat za Prvostupnika povijesti, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

Mate Čaljkusić

U Puli 17. svibnja 2021.

IZJAVA

o korištenju autorskoga djela

Ja, Mate Čaljkušić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj završni rad pod nazivom „Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli 17. svibnja 2021.

Sadržaj

1. Uvod	2
2. Događanja u Europi	3
3. Pojam Hrvatskog narodnog preporoda.....	5
4. Dalmatinsko društvo u 18. i 19. stoljeću.....	8
5. Osnovna preporodna generacija u Dalmaciji.....	10
6. Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji	11
6. 1. Hrvatski narodni preporod u Splitu	13
6. 2. Mihovil Pavlinović.....	20
6. 3. Odjek pobjede splitskih narodnjaka u Banskoj Hrvatskoj.....	22
7. Zaključak	24
8. Bibliografija	25
9. Sažetak	27
10. Summary	29

1. Uvod

Temu rada izabrao sam iz nekoliko razloga. Ona je vezana za moju rodnu regiju Dalmaciju. Među mnogim razdobljima naše povijesti, kod mene posebno mjesto zauzima razdoblje Hrvatskog narodnog preporoda. Vrlo je važno povijesno razdoblje za Dalmaciju jer se u tom razdoblju formirala suvremena nacionalna svijest. Prethodno u Europi dolazi do buđenja nacionalne svijesti, narodi traže pravo na jezik i samostalnost.

U Hrvatskom narodnom preporodu isprepliću se, međusobno uvjetuju i dopunjavaju, dvije ravnopravne komponente: kulturna i politička. Mladi hrvatski intelektualci školovali su se u europskim metropolama, a nakon povratka u domovinu pokrenuli su buđenje hrvatske nacionalne svijesti i borbu za uvođenje hrvatskog jezika. Hrvatski preporoditelji naumili su hrvatski puk politički osvijestiti i kulturno uzdignuti. Oni su željeli da u sredini s građanstvom orijentiranim prema njemačkoj ili talijanskoj kulturnoj sferi, s feudalcima koji nisu imali pravoga kontakta s narodom, s nepismenim i podosta zaostalim seljaštvom, uvedu književnost na narodnom jeziku, potisnu tuđinski duh i uspostave narodno jedinstvo.

Dalmacija je u tom razdoblju bila pod austrijskom upravom kao siromašna pokrajina sa slabom razvijenom poljoprivredom i sitnim građanstvom. U desetljeću nakon završetka Ilirskoga pokreta, u Dalmaciji je sloj liberalnoga građanstva oligarhijskomu sloju suprotstavio svoj socijalni interes i svoj smjer nacionalne integracije. Premoć hrvatskog nacionalno-integracijskog smjera u dalmatinskom stanovništvu postignuta je intenzivnim radom na svim područjima političkog i kulturnog života.

U radu ću se osvrnuti i na razdoblje preporoda u Europi kao prethodnici događanja kod nas, na ekonomske i političke prilike u Dalmaciji te na težnje u Banskoj Hrvatskoj koje su također imale utjecaj na dalmatinsko područje.

2. Događanja u Europi

Razvoj moderne nacionalne svijesti u Europi započeo je s Francuskom revolucijom. Francuska revolucionarna vojska je 1792. pobijedila vojsku koalicije europskih feudalnih država u bici kod Valmyja. Francuski vojnici klicali su poklikom "Živjela nacija!". Na drugoj strani fronte se nalazio Goethe, svestrani njemački književnik i mislilac, koji je, slušajući to klicanje, shvatio da započinje novo doba. Bio je to novi poklič na europskim bojištima. On je izražavao suverenitet novog tipa koji je iznijelo mlado građanstvo i koji će postupno preustrojiti čitavu staru Europu.

Isticanje nacionalnog načela najavilo je kraj stare Europe koja je svoj društveni poredak temeljila na feudalnim odnosima. U staleškom društvu feudalne Europe, zajednice feudalnog „naroda“ organizirane u države nisu se podudarale s etničkim zajednicama pretežito agrarnog podložničkog stanovništva.

Područje srednje, istočne i južne Europe ušlo je iz feudalnog doba u razdoblje društvenih promjena s kraja 18. st. i prve polovine 19. st. bilo kao konglomerat feudalnih država Njemačke i Apeninskog poluotoka ili kao sklop velikih mnogoetničkih država Austrijskog, Ruskog i Osmanskog Carstva. Granicama tih država i njihovih unutarnjih političkih jedinica bile su podijeljene i hrvatske zemlje.

Međutim, razvitak proizvodnih snaga koji je stvorio uvjete za ukidanje feudalne vezanosti proizvođača uz sredstva za proizvodnju i za uklanjanje staleške organizacije društva, otvorio je istodobno mogućnost stvaranja zajednica koje obuhvaćaju pripadnike svih slojeva društva. Građanska klasa istaknula je naciju upravo kao takvu zajednicu.

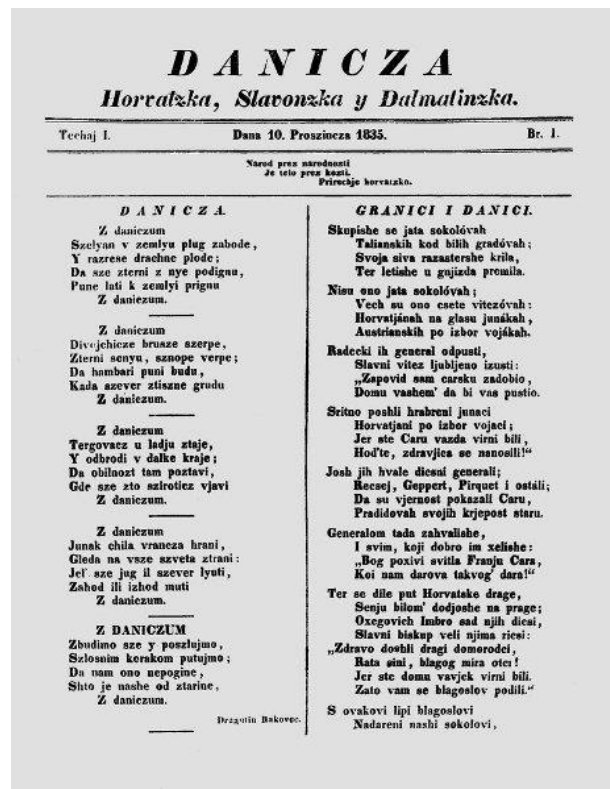
Krilatica iz Valmyja stoji na početku akcije za stvaranje suvremene Europe. Akcija pored „nacionalnog pitanja“ također nosi težnju za socijalnim promjenama. Ona je istaknula zahtjev za afirmacijom identiteta i ravnopravnosti nacija, novih zajednica koje su svojim izvornim kulturnim vrijednostima obogaćivale čovječanstvo, ali i zahtjev za liberalizacijom društvenih odnosa u cjelini.

Za proces oblikovanja dijela europskih nacija u 19. stoljeću, posebice malih, nesamostalnih ili politički neujedinjenih nacija srednje, istočne i južne Europe, karakteristično je postojanje tzv. preporodne faze.

Hrvatska se nalazila na rubu Habsburškog Carstva, na granici srednje Europe i Osmanskog Carstva. Trebalo je više od četiri desetljeća da bi se nacionalni pokret

proširio do Hrvatske. Ljudevit Gaj je 1835. pokrenuo novine *Danica* i taj događaj mnogi smatraju početkom Hrvatskog narodnog preporoda.

Uspješno provedena preporodna faza stvarala je socijalnu jezgru nacije, a samu naciju je iz stanja mogućnosti zasnovane na objektivnim gospodarskim, društvenim i kulturnim uvjetima prenosila u puninu historijske egzistencije kao zajednicu življenja s vlastitom individualnosti.¹

Fotografija 1. - *Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka*, br. 1, 10. prosinca 1835., dostupno na <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=13854> (25. travnja 2021.)

¹ „Hrvatski narodni preporod : 1790-1848 : Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta: [katalog izložbe]“, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1985., str. 1.-2.

3. Pojam Hrvatskog narodnog preporoda

Hrvatski narodni preporod naziv je za nacionalni, kulturni i politički pokret u Hrvatskoj 1835.–1848. Niknuo je iz gospodarskoga, političkog i društvenoga razvoja Hrvatske, a u svezi s procesom oblikovanja europskih nacija u XIX. st. Proces nacionalne integracije potaknula je jezgra vodećega društvenog sloja, koji je nacionalno-političkim i kulturnim radom želio obuhvatiti sav hrvatski narod.

Fotografija 2. – Hrvatski preporod, djelo Vlaho Bukovca, dostupno na https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatski_narodni_preporod (25. travnja 2021.)

Pojam narodne svijesti se najjasnije javlja u svojoj glavnoj težnji, u narodnom jedinstvu, a zatim u ideji demokracije, odnosno u društvenoj jednakosti svih slojeva naroda. Hrvatski narod dobio je jake potpore još i u probuđenoj slavenskoj ideji, kojoj bijahu glavni apostoli Čehoslovaci Šafarik i Kollar, ali je od presudne važnosti i rad Srbina Vuka Stefanovića Karadžića. Sasvim je prirodno da su se za ove ideje prvi zagrijali oni hrvatski mladići koji su bili na studijima u stranom svijetu.²

Pripremna faza Hrvatskog narodnog preporoda započela je 1790., a sam preporodni pokret, proveden pod imenom Ilirskog pokreta, započeo je 1835. Njegov je početak bio obilježen izlaženjem preporodnih glasila *Novina horvatskih* i *Danice*. Do 1848. pokret je ostvario svoju osnovnu zadaću integriranja širih društvenih slojeva u

² Ferdo Šišić, „Povijest Hrvata: pregled povijesti hrvatskog naroda 1526. – 1918.“, 2. dio, Marjan tisak, Split, 2004., str. 413.

hrvatsku naciju i dao poticaje za osnivanje institucija potrebnih društvu na prijelazu iz feudalnih odnosa u kapitalističke te iz staleškoga u građansko društvo.

Početak preporodnoga gibanja zatekao je Hrvatsku podijeljenu granicama Habsburškoga i Osmanskoga Carstva, Mletačke Republike i samostalne Dubrovačke Republike. U doba Hrvatskog narodnog preporoda najveći je dio hrvatskog prostora (osim Hrvata u Bosni i Hercegovini) bio okupljen u Habsburškoj Monarhiji, ali je bio podijeljen na više zasebnih upravnih područja: na civilnu Hrvatsku i Slavoniju (Bansku Hrvatsku), u ugarskom dijelu Monarhije, te na Vojnu granicu, Dalmaciju i Istru, podvrgnute austrijskoj vlasti. Banska je Hrvatska obuhvaćala i dio istočnog Srijema, a Međimurje i Baranja bili su u sastavu Ugarske i uključeni u ugarski županijski sustav. Vojna granica, s feudalnim sustavom prilagođenim specifičnom obliku davanja i uzdržavanja vojnih kontingenata, bila je zaseban teritorij, izdvojen i podvrgnut austrijskoj upravi.³

Politički program, koji će se hrvatsko plemstvo u osnovi držati do 1848., iznio je grof Janko Drašković (1770.-1856.) 1832. u svojem spisu *Disertacija* (pisanom štokavskim narječjem), koje je zapravo predstavljalo naputak za hrvatske zastupnike u Ugarskom saboru. U njemu se založio za samostalnjiji položaj Hrvatske u sklopu Ugarske te za sjedinjenje svih hrvatskih zemalja, uz slovenske zemlje i Bosnu, u "Kraljevstvo iliričko", koje bi ostalo u sklopu Habsburške Monarhije. Založio se za oblikovanje jedinstvenog hrvatskog jezika na štokavskoj osnovi koji je postupno trebao postati službenim jezikom. Zahvaljujući tome pokret se brzo širio među hrvatskim građanstvom, ali i među nekim plemićima. Njegovi pobornici su stvarali književnost na štokavskom narječju šireći ga. Drašković je iznio i program reformi poljoprivrede, trgovine i cjelokupnog hrvatskog gospodarstva. Predložio je reformu, ali ne i ukidanje feudalnih odnosa. *Disertacija* je bila namijenjena "hrvatskom političkom narodu", tj. plemstvu.⁴

³ <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26455> (25. travnja 2021.)

⁴ <https://povijest.net/2018/?p=1503> (25. travnja 2021.)

Fotografija 3. – Janko Drašković, dostupno na https://hr.wikipedia.org/wiki/Janko_Drašković (25. travnja 2021.)

Mladi hrvatski naraštaj intelektualaca bio je predvođen Ljudevitom Gajem (1809. - 1872.). Kada su Ljudevit Gaj i njegove pristaše stupili na scenu, hrvatski je narod živio u brojnim, administrativno zasebnim pokrajinama dvaju velikih carstava. Međutim, taj narod koji je govorio različitim, međusobno dalekim narječjima (nazvanih na temelju različitih inačica upitne riječi *što*) i jedva imao svijest o međusobnoj povijesnoj pripadnosti, narod koji je bio podijeljen partikularnim i regionalnim interesima spajali su katolička vjera i svijest o pripadnosti zapadnoj kulturi, koja nije izumrla ni u Bosni za vrijeme višestoljetne turske vlasti.⁵

Gaj je kao student prava Sveučilišta u Pešti 1830. u Budimu tiskao knjižicu *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja* te u njoj predložio reformu pravopisa u kojem svakom glasu odgovara jedan znak (slovo). On je doveo u sklad hrvatske i južnoslavenske integracijske tradicije i elemente suvremenog kulturnog sveslavenstva.

God. 1835. pokrenuo je *Novine Horvatzke* i objavljivao ih na kajkavskom i starom grafijom, završeno je pripremno razdoblje Hrvatskog narodnog preporoda, a preporodna jezgra počela je provoditi preporodni program. Te novine imale su važan tjedni kulturni prilog *Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka*. Pokretanjem *Novina* i kulturnog priloga *Danice* javni život u Banskoj Hrvatskoj naglo je počeo dobivati nacionalno obilježje koje se od mladog naraštaja brzo širilo na srednje i sitno

⁵ Dinko Šokčević, "Hrvatska od stoljeća 7. do danas", Durieux – Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, Zagreb, 2016., str. 224.

plemstvo, mlade svećenstvo te obrazovanu mladež. Hrvatsko plemstvo je mađarskom suprotstavilo vlastitu nacionalnu ideju.

Najveći organizacijski uspjeh preporoda bio je u osnivanju hrvatskih važnih kulturnih i gospodarskih nacionalnih ustanova. Pri zagrebačkoj čitaonici je 1842. bio osnovan fond za objavljivanje knjiga Matica ilirska (kasnija Matica hrvatska) koja je samostalna ustanova postala 1847. Kasnije je došlo do osnivanja i drugih nacionalnih ustanova: Hrvatskog-slavonskog gospodarskog društva (1841.), Prve hrvatske štedionice (1846.), Narodnog muzeja i Narodnog doma.⁶

Fotografija 4. – Ljudevit Gaj,

dostupno na https://hr.wikipedia.org/wiki/Ljudevit_Gaj (25. travnja 2021.)

4. Dalmatinsko društvo u 18. i 19. stoljeću

Da bi se bolje shvatili počeci hrvatske nacionalne integracije u Dalmaciji, potrebno je najprije ukratko se osvrnuti na političke prilike i specifičnosti društvenoga, gospodarskoga i intelektualnoga stanja te suprotnosti u dalmatinskom društvu, posebice u njegovom gradskom dijelu. Krajem 18. stoljeća i početkom 19. stoljeća istočna jadranska obala, posebice dalmatinski prostor, spada u najnemirnije područje na hrvatskom tlu. To se očituje u sukobu interesa velikih sila Austrije, Francuske, Rusije i Engleske. S tim u vezi izbijaju sukobi domaćih gusara na otocima i obali, nemiri seljaka, a prisilno novačenje i hajdučija pojačavaju društvenu napetost. Kada

⁶ <https://povijest.net/2018/?p=1503> (25. travnja 2021.)

se tome dodaju suše, gladi i bolesti te prisilni radovi na izgradnji cesta te daće državi, tada se bolje shvaćaju prilike u kojima se našlo dalmatinsko društvo.⁷

Teritorij austrijske pokrajine Dalmacije nastao je kao konglomerat nekoliko teritorija koji su imali različit politički i društveni razvitak. Razlike između tih pojedinih dijelova, koji su se tek relativno nedavno našli na okupu, osjećale su se još u drugoj polovini 19. stoljeća.

Povijesni razvitak doveo je do nastanka dviju Dalmacija. S proširenjem mletačkog teritorija susrela su se u istoj pokrajini dva različita kompletna socijalna sustava. Jedan sustav je bio onaj primorskih komuna s raščlanjenom socijalnom strukturom od kolona do posjednika i različitih gradskih slojeva. Drugi je sustav bio mnogo jednostavniji i išao je od slobodnog Vlaha do serdara.

Stanovništvo dviju Dalmacija razlikovalo se međusobno po mentalitetu, običajima, odijevanju i napose po govoru. Primorsko i otočko stanovništvo je „bodulsko“, govori čakavskim narječjem, a Vlasi su štokavci. Razlika u političkom, socijalnom i kulturnom razvitku dviju Dalmacija ostavila je u nasljeđe i različite probleme koji će izbiti na površinu u 19. stoljeću, u trenutku kada otpočne odlučna etapa u procesu hrvatske nacionalne integracije.

Hrvatska etnička svijest nije bila dovoljna da osigura urastanje Dalmacije u hrvatsku naciju. Sam puk, sam seljak, nije mogao biti tvorcem nacije. Gradsko i seljačko društvo u Dalmaciji imalo je različite probleme u procesu integracije građanstva u hrvatsku naciju. Većina građanstva primorske Dalmacije suprotstavila se takvom procesu i pokušala afirmirati slavensko dalmatinstvo kao nacionalnu kategoriju. Vodeći sloj seljačkog društva Dalmatinske zagore, Makarskog primorja i Neretve kretat će se izravno prema hrvatstvu. Uzroci su i kod jednih i drugih bili u uvjetima u kojima se razvijala geneza strukture onog tipa društva u Dalmaciji u kojem su pripadali.⁸

⁷ Stjepo Obad, „Dalmatinsko društvo u preporodno doba“, u: Zbornik radova „Znanstveni skup – Dalmacija u narodnom preporodu 1835. – 1848.“, glavni urednik Nikola Ivanišin, Narodni list, Zadar, 1987., str. 299 (13).

⁸ Nikša Stančić "Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869.)", Centar za povijesne znanosti – Odjel za hrvatsku povijest, Zagreb, 1980., str. 23.-31.

5. Osnovna preporodna generacija u Dalmaciji

Godine 1860., nakon pada apsolutističkog režima ministra Bacha, nastupilo je u Habsburškoj Monarhiji ustavno razdoblje koje je uvođenjem političkih sloboda otvorilo mogućnost za pojavu preporodnog pokreta u Dalmaciji. Među najistaknutijim sudionicima preporoda, onima za koje možemo reći da su bile njegove vođe, na jednom kraju dobnog spektra nalazio se Stjepan Ivičević s 60 godina (r. 1801.), iz generacije preteča preporoda, a na drugom Vid Morpurgo s 22 godine. Čovjek s najviše autoriteta među narodnjacima, Đuro Pulić, imao je 44 godine. Bio je svećenik, filozof i dobrotvor. Nakon završene gimnazije studirao je bogosloviju u Zadru. Kao najboljeg studenta iz Dubrovačke biskupije tadašnji biskup Antun Giuriceo poslao ga je u zavod Augustineum u Beču, gdje je doktorirao 1842. i u kojemu se sprijatelji s Josipom Jurjem Strossmayerom i Jurjem Dobrilom, što će na njegov život i javno djelovanje imati velikoga utjecaja.

Fotografija 5. – Đuro Pulić, dostupno na www.geni.com/people/Đuro-Pulić/6000000139902476019 (25. travnja 2021.)

Osnovnu i najbrojniju skupinu među vođama narodnjaka činili su oni koji su tada imali između 25 i 30 godina. Pripadali su joj inženjer i profesor Miho Klaić, župnik Mihovil Pavlinović, odvjetnik Kosta Vojnović, ravnatelj franjevačke gimnazije u Sinju Ante Konstantin Matas, profesor Natko Nodilo i odvjetnik Lovro Monti.

Pripadnici početne (osnovne) preporodne generacije bili su dijelom već dovoljno odrasli da mogu sa zanosom oslušivati poruke ilirizma, a revoluciju 1848./1849. doživjeli su kao mladići između 15 i 20 godina, kao đaci viših razreda tadašnje gimnazije, studenti prvih godina studija ili kao klerici. Tijekom deset godina Bachova apsolutizma oni će završiti studije, osposobit će se za različita zvanja i otpočeti s radom u samostalnim zanimanjima u državnoj i crkvenoj službi kao odvjetnici, profesori, župnici. Na početku preporodnih kretanja 1860. to su zreli ljudi s formiranim nacionalnim, kulturnim i političkim shvaćanjima. To je generacija građanske inteligencije koja će, uz one iz starije generacije i uz mlađe prinove, ponijeti glavni teret preporoda i koja će mu dati vođe.

U tom vremenu, za djecu imućnijih roditelja, posebice iz gradskih obitelji, razumijevalo se samo po sebi da će stupiti u osnovnu školu. To se može reći, od budućih pripadnika osnovne preporodne generacije, za Miha Klaića (rođenom u Dubrovniku, sinu brodovlasnika), Kostu Vojnovića (rođenog u Herceg Novom u posjedničkoj obitelji) i Lovru Montija (iz kninske građanske obitelji). Već veliki broj djece koja nisu polazila školu pokazuje da je s djecom iz siromašnijih obitelji bilo drugačije. Za djecu sa sela polazak u pučku školu značio je ujedno odlazak u grad. Mihovil Pavlinović iz seljačke obitelji u Podgori krenuo je u Makarsku. Onima iz zabitih sela Dalmatinske zagore, gdje su franjevci obavljali župnu službu, već je početak školovanja bio povezan s izborom životnog zvanja. Franjevci župnici privlačili su k sebi inteligentnije dječake, davali im početno obrazovanje i zatim ih upućivali u samostane na daljnje učenje. Tako je bilo i s Antom Konstantinom Matasom iz sela Kladnjica te Šimunom Milinovićem iz sela Lovreć-Opanci.⁹

6. Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji

Kada je zapravo započeo narodni preporod u Dalmaciji i kada bismo trebali slaviti njegovu obljetnicu, ne može se odrješito kazati. Kakav je to preporod, politički, ekonomski, nacionalni ili kulturni? Mi slavimo zapravo nacionalni preporod, odnosno vrijeme kada je narod u Dalmaciji razvio borbu za svoju narodnost, kako su to učinili i

⁹ Isto, str. 61.-62.

drugi europski narodi – Talijani, Francuzi, Nijemci... Kada je 1797. pala Venecija i cijela Dalmacija došla pod vlast Habsburgovaca, nije još postojala nacionalna hrvatska svijest. Tek su neki vrlo rijetki pojedinci znali iz pisanih djela da je ovdje nekad postojala hrvatska država i da je narod na jugu Velebita bio jedinstven s onim preko Velebita u Hrvatskoj i Slavoniji.

Sve do početka četvrtog desetljeća 19. stoljeća ostalo je tako. Prvi koji je počeo buditi nacionalnu svijest u Dalmaciji bio je Šibenčanin Božidar Petranović. Splitski Antun Kuzmanić 1844. pokrenuo je u Zadru časopis *Zora dalmatinska* na hrvatskom jeziku. Bio je to golem pothvat u sredini u kojoj intelektualci, odgojeni po talijanskim školama, gimnazijama i sveučilištima, nisu poznavali hrvatski književni jezik. U tom smionom pothvatu podupro ga je mladi časnik u Zadru Petar Preradović koji je u prvom broju „Zore dalmatinske“ štampao pjesmu *Zora puca*. Svrha je „Zore dalmatinske“ bila probuditi dalmatinske Hrvate.

Fotografija 6. – Petar Preradović,
dostupno na [hr.wikipedia.org](https://hr.wikipedia.org/wiki/Petar_Preradović) › wiki › Petar_Preradović (25. travnja 2021.)

Ustav koji je car Ferdinand obećao 15. ožujka 1848. nije pridonio napretku nacionalne svijesti. Napori „Zore dalmatinske“ da se ustav iskoristi u nacionalne svrhe nisu imali odjeka. Uzalud su Hrvati iz drugih dijelova pozivali Dalmatince da se sjedine, uzalud su hrvatske novine, pa i sam ban Jelačić, pozivali Dalmatince na

sjedinenje. Većina dalmatinskih općina odbila je odazvati se pozivima iz drugih dijelova Hrvatske, ali su svoje simpatije za Hrvatsku pokazali Šibenik, Omiš i Drniš.¹⁰

Ipak je u 1848. dosta učinjeno za narodni jezik. Dalmatinski zastupnici su u Beču uspjeli da ministarstvo školstva izda dekret kojim je odredilo da se u osnovnim školama učenici trebaju poučavati na njihovom materinskom jeziku. Međutim, taj dekret nije bio provediv jer su škole trebale biti financirane od strane općina i jer nije bilo još učitelja za takve škole. Pitanje škola i jezika u njima izazvalo je u Dalmaciji vrlo teške sukobe.

6.1. Hrvatski narodni preporod u Splitu

Ponarođenje splitske općine odvijalo se postupno kroz tri faze preporodnog pokreta. Prva faza može se promatrati kroz dvije etape – prva od 1861. do 1870. i druga od 1870. do 1880., kada konačno dolazi do ukidanja autonomaške općine. Druga faza podudara se sa uvođenjem povjereništva od 1880. do 1882., a treća, posljednja, odnosi se na pripreme za nove općinske izbore.

Do početka preporodnog pokreta gornji sloj gradskog društva primorskih gradova, posebice Splita, toliko se otuđio od slavenskoga, odnosno hrvatskog zaleđa da je ponekom strancu izgledalo da se nalazi više u talijanskoj nego hrvatskoj sredini. U predpreporodno doba Split je životario u uvjetima nerazvijene gradske privrede koja se kretala na razini obrta, rjeđe manufakture. Spori razvoj gradske privrede u uskoj je vezi s politikom austrijskih vlasti koje su izvanekonomskim mjerama kočile gospodarski uspon Splita, što se lijepo očituje u slabim prometnim vezama s gravitacijskim zaleđem.

Nakon pada neoapsolutizma (1859.) i zavođenja ustavnih sloboda ukazala se mogućnost raspravljanja o onim pitanjima koja su se javila još za ilirskog odjeka i četrdesetosme. Naime, dalmatinska gradska i pučka inteligencija, a među njom i splitska, školovana u domaćim bogoslovijama i sveučilištima u Italiji, nadahnuta

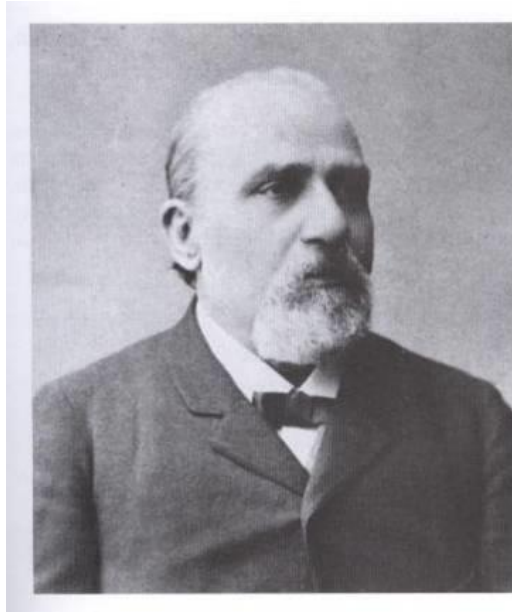
¹⁰ Grga Novak, „Narodni preporod u Dalmaciji“, u: Zbornik radova „Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri“, glavni urednik Jakša Ravlić, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 77.-78.

borbom talijanskog naroda za oslobođenje i ujedinjenje, pokušala je staviti na dnevni red dva osnovna pitanja: ravnopravnost hrvatskoga s talijanskim jezikom i njegovo službeno uvođenje u upravu, sudove i škole te sjedinjenje Dalmacije s ostalim hrvatskim zemljama.

Prvo ozbiljnije političko krštenje još nedovoljno organiziranih narodnjaka uslijedilo je u izbornoj kampanji za prvi Dalmatinski sabor. Već u izbornom proglasu Ivana Danila koji upućuje uoči izbora dalmatinskim domoljubima na talijanskom jeziku pod naslovom „Glorioso Patriota!“ upozorava se birače da dobro otvore oči za koga će glasovati, jer će se na Saboru raspravljati o vrlo važnim pitanjima kao što su sjedinjenje Dalmacije s ostalom Hrvatskom pod egidom banova i župana, pitanje uređenja općina i županija, izbor činovništva, uređenje pitanja hrvatskog jezika kojim se treba govoriti u zajedničkom Hrvatskom saboru, u svim državnim uredima i školama. Izbori su održani u ožujku 1861. Prvo je zasjedanje započelo svečanom sjednicom 6. travnja 1861., dok je prva radna sjednica održana 8. travnja. Već na prvoj sjednici vodila se rasprava o tome kojim bi jezikom valjalo govoriti u Saboru. Narodnjaci su tada imali manjinu, a većina je bila na strani autonomaša koji su se zalagali za talijanski jezik, koji je već ranije uvela austrijska uprava kao službeni jezik u Dalmaciji. Ipak, zahvaljujući Mihovilu Pavlinoviću koji je govorio hrvatskim jezikom, odlučeno je da se u Saboru može govoriti i tim jezikom.¹¹

Skupina mladih domoljuba, među kojima su se istaknuli Natko Nodilo, Mihovil Pavlinović, Luka Botić i Antun Bakotić, povezala se s ostalim dalmatinskim istomišljenicima. U Splitu je iskrsnula ideja o pokretanju Narodnog lista koji se pojavio u Zadru pod uredništvom Natka Nodila.

¹¹ Vjekoslav Maštrović, „Jezično pitanje u doba narodnog preporoda u Dalmaciji“, u: Zbornik radova „Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri“, glavni urednik Jakša Ravlić, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 222.

Fotografija 7. – Natko Nodilo,
dostupno na https://hr.wikipedia.org/wiki/Natko_Nodilo (25. travnja 2021.)

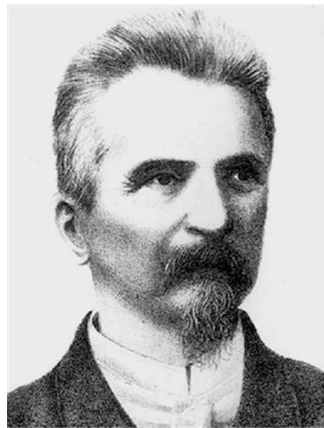
Na temelju ustavnih sloboda splitska narodnjačka jezgra ulazi u polemične rasprave s Nikolom Tommaseom i njegovim sljedbenicima u pitanju sjedinjenja. Tako Split na početku preporodnog pokreta postaje središte raspravljanja za sjedinjenje i protiv njega.¹²

Kakva je atmosfera vladala u Splitu na početku preporodnoga pokreta, najbolje svjedoči napad na narodnjačkoga prvaka Kostu Vojnovića zbog toga što je u svojem stanu izvjesio hrvatsku trobojnicu ili pak smjenjivanje Ivana Burattija s funkcije okružnoga poglavara samo zato što je izjavio da je Hrvat i za sjedinjenje.

Zahvaljujući pobjedi austrijske ratne mornarice kod Visa (1866.), u kojoj su se istaknuli dalmatinski mornari, te pobjedi Narodne stranke u Dalmatinskom saboru (1870.), autonomaši postupno gube, a narodnjaci dobivaju na ugledu kod vlasti u Beču. U buđenju nacionalne svijesti koja je tih godina sve više poprimala i hrvatsko obilježje, istaknula su se novoutemeljena društva „Slavjanski napredak“ (1873.) i „Narodna glazba“ (1877.), koja su raznim načinima rada budila u težaka, pučana,

¹² Stijepo Obad, „Tri faze u ponarođenju splitske općine“, u: Hrvatski narodni preporod u Splitu : u povodu stogodišnjice ponarođenja splitske općine 1882., presudne pobjede narodnjaka nad autonomašima u Dalmaciji „ Znanstveni skup „Split u preporodno doba“, održan 8. i 9. studenog, 1982. u Splitu , ured. Duško Kečkemet et al., Logos, Split, 1984., str. 7.-8.

obrtnika, trgovaca, obrtnika, radnika i mladeži domoljublje; tu se učilo, glumilo, zabavljalo i gradio jedan drugi odnos, različit od onoga u autonomaškim društvima. Splitski narodnjaci imali su još jedan zadatak, razobličiti gradonačelnika Antonia Bajamontija, ukazati njegovim pristašama i protivnicima na samovoljno i rasipničko upravljanje općinskom imovinom. Gajo Bulat, ulaskom u dalmatinsku sabornicu (1876.) s ostalim splitskim zastupnicima, koji su u tom mandatnom razdoblju prvi put u većini narodnjaci, najbolje razotkriva špekulacije splitskoga gradonačelnika koji se koristi općinskim novcem u stranačke svrhe. Bulat 1879. ulazi u Carevinsko vijeće. Osvajanje zastupničkih mjesta u Dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću prvi su plodovi rada splitskih narodnjaka do 1880.

Fotografija 8. – Gajo Bulat,
dostupno na <https://proleksis.lzmk.hr/13970/> (25. travnja 2021.)

Jačanje utjecaja narodnjaka jačalo je sve veću reakciju autonomaša. I vanjske prilike bile su više naklonjene narodnjacima nego autonomašima. Središnje vlasti u Beču sklone su narodnjacima i zbog sve jačeg talijanskog iredentizma prema istočnoj obali Jadrana koji je u Splitu našao svoju petu kolonu, koja je nasiljem i terorom ugrožavala red i mir u gradu. Još jedna pobjeda narodnjaka očitovala se u pohrvaćenju srednjih škola Velike realke i Klasične gimnazije. Autonomaši su se teško pomirili s činjenicom da u tim školama ne mogu više djelovati na splitsku mladež. Nagomilani problemi prisilili su Zemaljski odbor da predloži Namjesništvu da ukine autonomašku općinu 31. listopada 1880. Ukidanjem autonomaške općine i

zavođenjem povjereništva završava se prva i započinje druga faza u borbi za ponarođenje splitske općine.¹³

Za povjereništva Aleksandra Nallinija i njegova nasljednika Emila Ragazzinija hrvatska misao u Splitu je ojačala, što se lijepo očitovalo u hrvatskim društvima, sve većem broju trobojnica po kućama, povorkama, brodovima, što se za Bajamontijeva načelnikovanja nije smjelo vidjeti. S druge strane mogla se zamijetiti pojačana mržnja prema Hrvatima, simpatije prema Italiji i privrženost prema Bajamontiju.

Treća faza bila je ispunjena pripremama za izbore i izborima. Izbori su održani od 17. do 22. srpnja 1882. Najodaniji narodnoj stranci bili su Jeseničani koji su sa svojim župnikom Markom Bitangom došli na izbore s hrvatskom trobojnicom. Narodnjaci su dobili dvadeset osam, a autonomaši osam vijećnika. Na prvoj konstituirajućoj sjednici novoga Općinskog vijeća 28. listopada za gradonačelnika prve narodnjačke općine izabran je istaknuti splitski narodnjak Dujam Rendić Miočević. Na prvoj sjednici Vijeća prvi put se čula hrvatska riječ iz usta najstarijeg vijećnika Ivana Brajevića.

Fotografija 9. – Dujam Rendić Miočević,
dostupno na <https://www.geni.com/people/Dr-Dujam-de-Rendić-Miočević/6000000026614169195> (25. travnja 2021.)

¹³ Isto, str. 9.-13.

Pobjeda splitskih narodnjaka odjeknula je u čitavoj Dalmaciji, Istri i sjevernoj Hrvatskoj. Poslije splitske, postupno dolaze u narodnjačke ruke i preostale manje autonomaške općine. Jedino će zadarska općina ostati u rukama autonomaša sve do sloma Austro-Ugarske Monarhije.

Za preporodnog pokreta u Splitu postupno se struktura gradskog društva preobražava iz staroga u novo građansko i kapitalističko društvo. Preporodna borba u Dalmaciji započela je u Splitu i u njemu se završila. Konačnoj pobjedi prethodio je dva desetljeća dugi sitni rad živom riječju, perom, u školama, društvima, Narodnom listu, Dalmatinskom saboru, posebice oslobađanjem nižih slojeva od talijanskoga kapitala putem kredita uz čiju pomoć su, postupno, postajali ekonomski i politički neovisni.

Pobjeda na izborima 1882. potvrdila je strategiju Vida Morpurga i taktiku Gaje Bulata. Potaknuto je dalje ponarođenje školstva, sudstva i uprave, posebice proces integracije hrvatske nacije u uvjetima bržeg razvoja kapitalističke privrede i građanskoga društva.

Gajo Filomen Bulat simbol je Hrvatskog narodnog preporoda u Splitu. Cijeli život i osobite sposobnosti posvetio je borbi za pobjedu hrvatske narodne svijesti. Bio je to život borca koji dosljedno razvija i provodi borbenu taktiku i ne pušta mnogo nadmoćnijega i popularnijega neprijatelja ni trenutka da odahne. Borba između Bulata i Bajamontija bila je borba Davida i Golijata i zbog toga je Bulatova pobjeda tako velika i značajna. I danas stoji kao vidljiv simbol Bulatove političke i kulturne djelatnosti i pobjede nad mnogo jačim neprijateljem obnovljeno njegovo kazalište, za gradnju kojega se toliko zalagao i koje je osobno otvorio 1893.¹⁴

¹⁴ „Narodni preporod u Splitu 1882.“, ured. A. Sapunar, Društvo prijatelja kulturne baštine, Split, 1982., str. 38.-40.

Fotografija 10. – Općinsko kazalište u Splitu, dostupno na <https://www.gkmm.hr/stranica/otvorenje-opcinskog-kazalista-u-splitu-1893-> (25. travnja 2021.)

Vid Morpurgo u borbi mladih Splićana za pripojenje Dalmacije ostatku Hrvatske nije nosio barjak, ali je bio mozak i duša cijelog pokreta. Splitski i dalmatinski preporoditelji okupljali su se u njegovoj knjižari. On je ne samo svoju nesalomljivu energiju već i imetak stečen trgovinom i industrijom stavio u službu pokreta. Drugom svesku „Dalmatinskog godišnjaka“ objavljenom 1861. dao je potpuno novi idejni pečat, liberalni i nacionalni.¹⁵

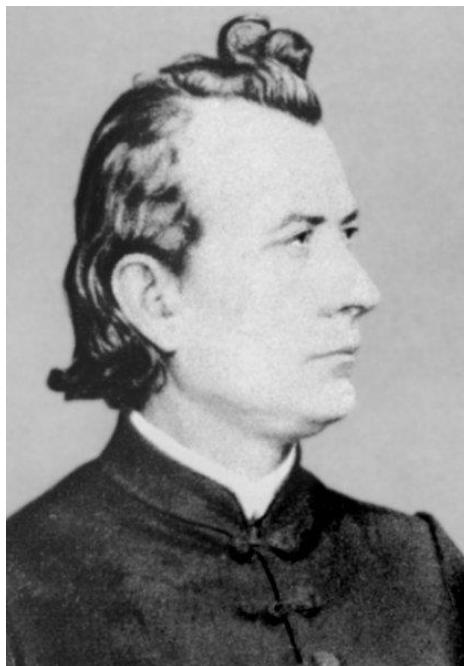
Fotografija 11. – Vid Morpurgo, dostupno na <http://jevrejskadigitalnabiblioteka.rs/bitstream/id/1241/jal0507keckemetvidmor.pdf> (25. travnja 2021.)

¹⁵ Isto, str. 10.-11.

6.2. Mihovil Pavlinović

Mihovil Pavlinović bio je najistaknutiji ideolog preporodnog pokreta u Dalmaciji.

U vrijeme ilirizma dio pripadnika osnovne preporodne generacije okupio se u prvoj preporodnoj ćeliji u Dalmaciji. U splitskom sjemeništu, u kojemu su se školovali pripadnici obiju skupina osnovne preporodne generacije, stvoreno je društvo „Pobratimi“ zaokupljeno ilirskim idejama, a na čelu mu je stajao Pavlinović. Za revolucije 1848./1849. društvo se čvršće organiziralo pod nazivom Regimente „Ne boj se“. S odlaskom Pavlinovića na bogosloviju 1850. rad društva prenesen je u Zadar. Pod dojmom propasti ilirskih ideala i pod utjecajem djela Vuka Karadžića, članovi družine prihvatili su srpsku nacionalnu ideju, zadržavši ilirski južnoslavenski okvir. Ta kratkotrajna pojava, prisutna i u Banskoj Hrvatskoj u postilirskom razdoblju, uskoro se iživjela. Pripadnici Pavlinovićevega društva okrenuli su se nacionalnim shvaćanjima koja su imala temelj u društvu čiji su tijekom nacionalne integracije izražavali.

Fotografija 12. - Mihovil Pavlinović, dostupno na <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47155> (25. travnja 2021.)

Na početku preporoda, u njegovoj neposrednoj pripreмноj fazi 1860./1861., dalmatinski narodnjaci su u svojim spisima dali prve formulacije hrvatske nacionalne integracijske ideologije. U preporodnom razdoblju od 1862. do 1865. Pavlinović se istaknuo kao prva ličnost iz redova pučke inteligencije i njezin predstavnik u najužem vodstvu preporodnog pokreta i Narodne stranke. On je postao i njezinim ideologom. Pavlinović je tada potanko razradio svoj sustav hrvatske nacionalne integracijske ideologije koji je temeljio na patrijarhalnim vrijednostima seljačkog društva Dalmatinske zagore, Makarskog primorja i područja Neretve i na konzervativnoj liniji razvitka filozofske i socijalne misli u Europi svojega vremena. Formulirao je shvaćanje o građanskom društvu i naciji kao ostvarenju ideje kršćanstva te razradio shvaćanja o ulozi pojedinih društvenih slojeva u oblikovanju nacije, o načelima oblikovanja nacionalne kulture i jezika, o nacionalnom suverenitetu i državnom pravu te o mjestu i ulozi crkve i vjere. Zbog otpora gradske sredine „kroatizaciji“, pred potrebom suradnje sa Srbima u preporodnom pokretu i pod utjecajem jugoslavenske ideologije u Banskoj Hrvatskoj, Pavlinović je u tom razdoblju u nacionalnim koncepcijama svoje ideologije težište s hrvatstva prenio na jugoslavenstvo.

God. 1866. donijela je događaje koji su omogućili da se uoči razina do koje su doprli nacionalni integracijski procesi u Dalmaciji. Dolazi do sukoba srpske i hrvatske nacionalne i državne ideje, što potiče Pavlinovića kao pripadnika pučke inteligencije na zaključak da je južnoslavenska nacionalna ideja ili odigrala svoju ulogu privukavši narodnjacima dio dalmatinskog građanstva ili nije ispunila svoju namjenu jer su je odbacili oni koji su se u dalmatinskom građanstvu počeli deklarirati kao Talijani i jer je nisu prihvatili Srbi ni u Dalmaciji ni općenito. U razdoblju 1867.-1869. Pavlinović je dao konačan oblik varijanti hrvatske nacionalne integracijske ideologije seljačkog društva. Na podlozi svoje nacionalne ideologije 1869. u tajnom programu „Hrvatska misao“ formulirao je one njezine elemente koji su tada ušli u političku sferu. U svojim spisima iz tog razdoblja pokazao je da je u svojoj nacionalnoj ideologiji zadržao južnoslavenski okvir kao ideju o etničkom jedinstvu Južnih Slavena i njihovom kulturnom jedinstvu te u budućnosti konfederativnoj zajednici južnoslavenskih nacionalnih država. Hrvate i druge južnoslavenske narode smatrao je nacijama i afirmirao ideju o njihovom državnom konstituiranju. Osobinom hrvatske nacije smatrao je od tada i državno pravo te je uobličio učenje o hrvatskom političkom narodu koji je obuhvaćao i Srbe u Hrvatskoj, premda je ono imalo prvenstveno funkciju u zaštiti

hrvatske nacionalne države od tendencija Srba u Hrvatskoj za izdvajanjem iz suvereniteta Trojednice i suprotstavljanja ideji o stvaranju srpske države koja bi obuhvaćala sve zemlje koje su se smatrale srpskima na temelju kriterija o srpstvu svih štokavaca, uključivši i dijelove Trojednice. Programom „Hrvatska misao“ dobila je hrvatska nacionalna integracijska ideologija seljačkog društva konačan oblik. Od 1869. Pavlinović će otpočeti sustavna nastojanja da i proces hrvatske nacionalne integracije gradske sredine stavi na temelje izražene u programu „Hrvatska misao“.¹⁶

6.3. Odjek pobjede splitskih narodnjaka u Banskoj Hrvatskoj

U Banskoj Hrvatskoj su pomno pratili sve ono što se zbivalo u svim južnoslavenskim zemljama i pokrajinama. To se posebice odnosi na Dalmaciju, Istru te Bosnu i Hercegovinu. U izvješćivanju iz Dalmacije prednjačile su opozicijske novine „Pozor“ i „Sloboda“, a nisu mnogo za njima zaostajali „Sriemski Hrvat“ i „Naša sloga“, dok su službene „Narodne novine“ uglavnom obavještivale i mnogo manje komentirale događaje.

Budući da su splitski narodnjaci jačali i brojno i organizacijski, počeli su 1880. istupati otvorenije, organizirati svoje veselice i proslave na kojima je nastupala narodna hrvatska glazba. U pripremama za izbore u splitskoj općini sve je više rasla spoznaja da je za narodnjake i autonomaše pobjeda u najvećem i središnjem gradu Dalmacije pitanje života i smrti.

Nema novina u hrvatskim zemljama koje nisu pisale i uglavnom pozitivno ocijenile pobjedu splitskih narodnjaka i pohrvaćivanje općinske uprave. Toj pobjedi je osim jačanja nacionalne svijesti pridonijela i činjenica da je i službeno stajalište u Beču bilo donekle naklonjeno narodnjacima, a ne više autonomašima koji su se sve više okretali Italiji i njezinom iredentizmu. Splitski izbori i velika pobjeda Bulatovih narodnjaka bili su rijedak događaj koji su i službeni i opozicijski organi s odobravanjem pozdravili. Za pravaše je to prijelomni događaj koji obećava nove, bitne promjene, za neovisne je to vrlo važna pobjeda, a za vladajuću Narodnu

¹⁶ Nikša Stančić, "Hrvatska nacionalna ideologija", nav. dj., str. 360.-364.

stranku i njezine „Narodne novine“ to je bila više moralna pobjeda na lokalnim izborima.

Među čestitarima našla su se najistaknutija imena ondašnje Banske Hrvatske, poput književnika i političara Ivana Kukuljevića, povjesničarâ Tadije Smičiklase i Radoslava Lopašića, znanstvenikâ Blaža Lorkovića i Đure Pilara, književnika Đure Deželića, Josipa Eugena Tomića i dr. Nisu izostali ni brzojavi iz Istre, kao od zastupnika Dinka Vitezića i nekih svećenika.

Veze između dalmatinske i Banske Hrvatske počele su jačati šezdesetih godina 19. stoljeća kada je počeo preporod u Dalmaciji i nastojanje Hrvatskog sabora za ujedinjenjem svih hrvatskih zemalja. Tom povezivanju pridonijelo je i novinstvo, posebice novopokrenuti listovi kao što su bili „Pozor“ u Zagrebu i „Narodni list“ u Zadru. Istodobno jačaju i osobni dodiri između političarâ, znanstvenikâ i književnikâ, razmjenjuju se knjige, udžbenici, časopisi i raste korespondencija. U tome prednjače narodnjaci s jedne i druge strane, a ističu se Klaić, Pavlinović, Vojnović te Strossmayer, Rački, Mrazović, Kukuljević i dr. Posebnu ulogu u približavanju južnih i sjevernih predjela Hrvatske imali su sve brojniji Dalmatinci koji su službovali u Zagrebu, kao što su bili Vojnović, Mazzura, Nodilo i dr. te studenti koji su nakon otvaranja Zagrebačkog sveučilišta 1874. studirali u Zagrebu.

Splitski izbori i njihov konačni ishod imali su izuzetno velik odjek u svim hrvatskim zemljama, poglavito u središnjoj Hrvatskoj sa Zagrebom te u Hrvatskom primorju i sjevernoj Lici, a mnogo manje u Slavoniji i na području Vojne granice. Osim Dalmacije osjetio se utjecaj pobjede narodnjaka i u Istri, Rijeci pa i u Sloveniji.¹⁷

¹⁷ Dragutin Pavličević, „Odjek pobjede splitskih narodnjaka 1882. u Banskoj Hrvatskoj“, u: Hrvatski narodni preporod u Splitu : u povodu stogodišnjice ponarođenja splitske općine 1882., presudne pobjede narodnjaka nad autonomašima u Dalmaciji „, Znanstveni skup „Split u preporodno doba“, održan 8. i 9. studenog, 1982. u Splitu , ured. Duško Kečkemet et al., Logos, Split, 1984., str. 377.-388.

7. Zaključak

Dalmacija se našla u teškom položaju u drugoj polovici 19. stoljeća. Narod nedovoljno politički osviješten, malobrojna domaća inteligencija, odgojena uglavnom u stranim školama i u većem broju bila je politički protunarodno ili indiferentno orijentirana. Zemlja je bila puna doseljenih inozemnih službenika koji su imali određene protunarodne političke zadatke kolonijalnog tipa. Sve je to činilo krupnu i dobro organiziranu tuđinštinu kojoj je mogao biti najbolji otpor upotreba narodnog jezika. Osigurati narodnom jeziku dolično mjesto u javnom životu, upravno-sudskom i obrazovnom, provesti njegovu primjenu, raširiti domaću riječ knjigom – to je bio put kojim su narodnjaci postignuli pun politički i kulturni uspjeh.¹⁸

Borba dalmatinskih narodnjaka s autonomašima bila je poticajna i za neka druga područja, poput Istre. Pobjeda dalmatinskih narodnjaka imala je odjeka u malobrojnoj istarskoj inteligenciji (posebice svećenicima), ali i na selu. Stanovnici bi tamo koristili rečenicu „Ugledajmo se u našu braću u Dalmaciji“.

Danas, nakon gotovo 140 godina od pobjede splitskih narodnjaka, taj uspjeh ima puno jasniji i veći smisao nego što je izgledao suvremenima. Tada je to izgledalo kao događaj lokalnog ili regionalnog značenja, ali iz današnje perspektive predstavlja jedan od značajnijih događaja za osiguranje naših nacionalnih pozicija na Jadranu.

Tim činom zadan je udarac političkom autonomaštvu, agresivnom talijanstvu, koje se dugo krilo u dalmatinstvu, potvrđeno je hrvatsko obilježje Splita.

¹⁸ Vjekoslav Maštrović, „Jezično pitanje u doba narodnog preporoda u Dalmaciji“, u: Zbornik radova „Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri“, glavni urednik Jakša Ravlić, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 238.

8. Bibliografija

1. Benedikta Zelić Bućan, „Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i don Mihovil Pavlinović“, Matica hrvatska, Split, 1992.
2. Dinko Šokčević, "Hrvatska od stoljeća 7. do danas", Durieux – Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, Zagreb, 2016.
3. Dubravko Jelčić, „Hrvatski narodni i književni preporod“, Školska knjiga, Zagreb, 1978.
4. Duško Kečkemet, „Vid Morpurgo i narodni preporod u Splitu“, Muzej grada Splita, Split, 1963.
5. Ferdo Šišić, „Povijest Hrvata: pregled povijesti hrvatskog naroda 1526. – 1918., 2. dio“, Marjan tisak, Split, 2004.
6. Grga Novak, „Povijest Splita: od 1797. do 1882.“, Matica hrvatska, Split, 1965.
7. „Hrvatski narodni preporod : 1790-1848 : Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta : [katalog izložbe]“: [Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 17. XII 1985.- 7.III 1986.] / [urednik Nikša Stančić], Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1985.
8. "Hrvatski narodni preporod u Splitu : u povodu stogodišnjice ponarođenja splitske općine 1882., presudne pobjede narodnjaka nad autonomašima u Dalmaciji“, Znanstveni skup „Split u preporodno doba“, održan 8. i 9. studenog, 1982. u Splitu , ured. D. Kečkemet et al., Logos, Split, 1984.
9. Jakša Ravlić, "Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri“, zbornik, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.
10. Jaroslav Šidak, „Hrvatski narodni preporod: ilirski pokret“, Školska knjiga, Stvarnost, Zagreb, 1988.
11. Jaroslav Šidak...[et al.], „Povijest hrvatskog naroda 1860. – 1914.“, Školska knjiga, Zagreb, 1968.
12. Josip Bratulić, „Hrvatsko devetnaesto stoljeće: politika, jezik, kultura“, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2018.
13. „Narodni preporod u Splitu 1882.“, ured. A. Sapunar, Društvo prijatelja kulturne baštine, Split, 1982.

14. Nikša Stančić, "Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869.) ", Centar za povijesne znanosti – Odjel za hrvatsku povijest, Zagreb, 1980.

15. "Znanstveni skup - Dalmacija u narodnom preporodu 1835.-1848.", zbornik radova, ured. N. Ivanišin, Narodni list, Zadar, 1987.

Web izvori:

- <https://enciklopedija.hr> (25. travnja 2021.)
- <https://povijest.net> (25. travnja 2021.)

9. Sažetak

Političke, gospodarske i kulturne prilike u Dalmaciji u doba preporodnoga pokreta bile su bitno drugačije nego u Banskoj Hrvatskoj. Kao administrativna cjelina, Dalmacija je bila podvrgnuta austrijskoj upravi, ali su se u njoj još uvijek osjećale posljedice povijesne podjele (bivši mletački posjedi te područje bivše Dubrovačke Republike). U Dalmaciji se hrvatsko građanstvo sukobljavalo s jačim talijanskim građanstvom koje je tu pokrajinu nastojalo talijanizirati. Tijekom prve polovice 19. stoljeća Hrvatski narodni preporod imao je odjeka i u Dalmaciji pa je u Zadru već 1844. pokrenut preporodni list "Zora dalmatinska" sa simboličnom pjesmom Petra Preradovića "Zora puca". Pjesma govori o buđenju nacionalne svijesti i nagoviješta jedno novo vrijeme za hrvatski narod.

Dalmatinski sabor utemeljen je 1861. sa sjedištem u Zadru. Od svojega početka bio je pod dominacijom protivnika narodnjaka (autonomaša) koji su se zalagali za javnu uporabu talijanskog jezika. U Dalmaciji je Narodna stranka, osnovana 1861., tražila sjedinjenje Dalmacije s Bansom Hrvatskom. Dalmatinski narodnjaci su 1862. pokrenuli svoje glasilo – *Narodni list*. Iste godine utemeljili su i *Maticu dalmatinsku* koja je uz čitaonice promicala hrvatske preporodne ideje.

Autonomaši su isticali dalmatinsku posebnost. Njihov predstavnik Frano Borelli izjasnio se još 1860. u Beču protiv sjedinjenja s ostatkom Hrvatske, zauzevši se ujedno za što veću autonomiju Dalmacije pod habsburškom krunom.

Autonomaše su u kasnijem razdoblju preporoda podržavali dalmatinski Srbi. I autonomaši i dalmatinski Srbi su se suprotstavljali mogućem sjedinjenju Dalmacije s ostatkom Hrvatske. Iako je Hrvatsko-ugarskom nagodbom Banskoj Hrvatskoj priznato pravo na Dalmaciju, sjedinjenje s Bansom Hrvatskom i Slavonijom pod ugarskom krunom nije bilo moguće provesti jer je Dalmacija pripala austrijskom dijelu Austro-Ugarske Monarhije.

Narodnjaci su 1870. pobijedili na izborima za Dalmatinski sabor. Pobjeda je utjecala na razvitak i daljnje jačanje Hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji koji je

uspješno bio završen pobjedom narodnjaka na lokalnim izborima u gospodarski najznačajnijoj općini Splitu. Narodnjačka pobjeda u Splitu 1882. označila je pobjedu Hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji. Hrvatski jezik 1883. postaje službenim jezikom u Dalmaciji, a do kraja 19. stoljeća postao je nastavnim jezikom u svim školama (osim u Zadru), dok su njemački i talijanski jezik služili samo za obraćanje državnim vlastima.

Ključne riječi: Narodni preporod, Narodna stranka, Dalmatinski sabor, Zora dalmatinska, narodnjačka pobjeda

10. Summary

Political, economic and cultural background in Dalmatia in the time of the Revival Movement was significantly different from those in Banska Hrvatska. As the administrative unit, Dalmatia was subjected to the Austrian administration, but consequences of the historical division (former Venice estates and the territory of the former Republic of Ragusa) were still present. Croatian citizenry in Dalmatia was in conflict with Italian citizenry who tried to Italianize that province. During the first half of the nineteenth century, the Croatian National Revival reflected also in Dalmatia, for example, „Zora Dalmatinska“ (engl. Dalmatian dawn) periodical had been started up already in 1844, with a symbolical poem „Zora puca“ (engl. Dawn breaks) written by Petar Preradović. The poem speaks of the awakening of the national conscietiousness and indicates a whole new era for the Croatian nation.

The Dalmatian Parliament was established in 1861 with its headquarters in Zadar. Since its foundation it has been under dominance of the opposition of the People's Party (the Autonomist Party) who pleaded for public use of Italian language. In Dalmatia, the People's Party, founded in 1861, demanded unification of Dalmatia and Banska Hrvatska. Dalmatian delegates of the People's Party started up their own newsletter- the People's Periodical. That same year they founded Matica dalmatinska which promoted Croatian Revival ideas along with public reading rooms.

The Autonomists, in the latter period of the Revival, were supported by Dalmatian Serbs. Both Autonomists and Dalmatian Serbs opposed the possible unification of Dalmatia with the rest of Croatia. Even though Banska Hrvatska was acknowledged the right over Dalmatia by the Croatian-Hungarian Settlement, the unification with Banska Hrvatska and Slavonia under Hungarian Crown was not possible to be performed because Dalmatia was devolved to Austrian part of the Autrio-Hungarian Monarchy.

The People's Party won the elections for the Dalmatian Parliament in 1870. The victory affected the progress and further stregthening of the Croatian National Revival in Dalmatia which was successfully completed with the victory of the People's Party upon local elections in the most meaningful municipality in economic terms,

that is the Municipality of Split. The election victory of the People's Party in Split in 1882. marked the victory of the Croatian National Revival in Dalmatia. Croatian language became the official language in Dalmatia in 1883, and by the end of the nineteenth century it was to become the language of education in all schools (with Zadar as an exception) while German and Italian language served only for official notices.

Key words: the National revival, the People's Party, the Dalmatian Parliament, Zora dalmatinska, the victory of the People's Party

Prijevod sažetka s hrvatskog na engleski jezik: Maja Živković, prof. engleskog jezika i književnosti i talijanskog jezika i književnosti, sudski tumač i prevoditelj